

Комзюк М.А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант*

Харківський національний університет внутрішніх справ

ВИДИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В діяльності поліції щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб, боротьби з різними правопорушеннями важливе значення має використання надзвичайних, екстраординарних заходів адміністративного припинення або, іншими словами, заходів припинення спеціального призначення. Уявлення про них та чітка ж класифікація необхідна, перш за все, для з'ясування сутності різноманітних заходів примусу, які застосовуються Національною поліцією України, усвідомлення мети цих заходів, їх правового потенціалу, співвідношення і взаємодії. Адже, проблема забезпечення дотримання прав людини є головною у діяльності правоохоронних органів. Забезпечення дотримання прав людини гарантується Конституцією України, а одним із головних інструментів у цьому процесі виступає Національна поліція, завданням якої є надання поліцейських послуг. Задля підтримання правопорядку, дотримання законності поліція в межах своєї компетенції може застосовувати поліцейські заходи примусу як один із видів поліцейських заходів, що є основним засобом впливу та головною складовою частиною у системі методів управління суспільством.

Стан наукової розробки проблеми. Окремі аспекти визначення та класифікації видів поліцейських заходів, в тому числі примусу, що використовуються Національною поліцією в Україні, були досліджені в працях таких вчених як: О. М. Бандурка,

В. М. Бесчастний, Ю.П. Битяк, І. П. Голосніченко, І. В. Зозуля, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, В. Я. Настюк, О. С. Проневич, В. Я. Тацій, Ф. Д. Фіночко, О. Б. Червякова, І. М. Шопіна та інші.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення виконання повноважень, покладених на Національну поліцію, правоохоронці мають право застосовувати поліцейські заходи. Стаття 29 Закону України «Про Національну поліцію» визначає поліцейський захід як дію або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень [1].

Проте потрібно зазначити, що «обмеження прав і свобод людини» не синонімічне до поняття «порушення прав людини». Хоча це і закріплено на теоретичному рівні, однак у практичному застосуванні набуває інакшого змісту.

Зазначимо, що превентивні заходи, потрібно охарактеризувати як «попереджувальні», порівняно із заходами примусу. Превентивні заходи повинні бути м'якшими до особи. У Статті 31 Закону України «Про Національну поліцію» визначені види превентивних заходів. Застосування заходів превенції поліцією не є самоціллю, воно доповнює проведення виховних, інформаційних і роз'яснювальних заходів [2, с. 126–127]. Щодо видів превенції, то їх виділяють два: загальний та індивідуальний. Загальним називають той вид

превентивних заходів, що стосується попередження скоєння адміністративних і кримінальних правопорушень особами, схильними до протиправних вчинків. Індивідуальною ж є превенція, яка виступає профілактикою (попередженням) щодо вчинення нових правопорушень особами, які вже скоїли будь-яке правопорушення [3, с. 190].

Сутність застосування полягає в усуненні причин правопорушення і «унеможливлення» умов, що спотворюють таку поведінку. Головними особливостями превентивних заходів з точки зору права є регулювання і впорядкування суспільних відносин за допомогою адміністративно-правових норм і профілактичний характер [4, с. 72; 5, с. 135].

Для забезпечення правопорядку у суспільстві, виконання приписів правових норм у законодавстві України передбачена можливість застосовувати один із найсуворіших поліцейських заходів впливу – примус, за якого конституційні права і свободи людини можуть обмежуватися. Він може проявлятися у двох формах: адміністративній і судовій. Звертаючись до наукових досліджень, поняття «адміністративний примус» можна визначити як «один із видів державного примусу, який застосовується у державному управлінні органами виконавчої влади та їхніми посадовими особами, зокрема суддями і громадськими об'єднаннями, до юридичних і фізичних осіб із метою охорони суспільних відносин, спонукання громадян до виконання загальнообов'язкових правил, попередження і ліквідації шкідливих наслідків, припинення правопорушень і притягнення до відповідальності за допомогою застосування відповідних санкцій» [6, с.191].

Більше того, адміністративний примус відрізняється своєю оперативністю та не може бути пов'язаний із підпорядкованістю. Досить цікаве трактування цього поняття наводить Г.Забарний. На його думку, адміністративний примус – це засіб забезпечення та охорони правопорядку у сфері державного управління, що полягає у психічному,

фізичному і матеріальному впливі на людину [7]. Право застосовувати адміністративний примус надано законодавчими актами державним інспекціям, поліції, службі безпеки, внутрішнім і прикордонним військам. Заходи примусу є допоміжними методами здійснення державної влади; більше того, вони використовуються незалежно від волі та бажання суб'єкта, причому допускається застосування вогнепальної зброї і фізичної сили [8, с.483].

Наразі у науковому середовищі базовим критерієм класифікаційного розподілу адміністративно-примусових заходів є їхня мета. Одні науковці відповідно до цільового призначення розподіляють їх на три групи: заходи адміністративної відповідальності, заходи адміністративного припинення та адміністративно-запобіжні заходи. Інші ж стверджують, що існують дві групи: адміністративні стягнення та інші заходи примусу, які вже можна розглянути як заходи адміністративного забезпечення, адміністративно-запобіжні заходи, заходи припинення та адміністративно-правові заходи соціального примусу [8, с. 483].

Розглядаючи думки науковців звернемо увагу на те, що Єропкін М. І. в основу класифікації заходів адміністративного примусу поклав мету їх застосування. Ці заходи застосовуються з потрійною метою: а) для запобігання різним антигромадським проявам, недопущення утворення певної протиправної ситуації; б) для припинення розпочатого або вже вчиненого протиправного діяння та забезпечення провадження в справах про адміністративні проступки; в) для покарання осіб, які вчинили правопорушення. Відповідно до потрійного призначення заходи адміністративного примусу були поділені на три групи: адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення і адміністративні стягнення [9, с. 20].

На думку Меха Ю.В. сучасне уявлення про класифікацію заходів адміністративного примусу, має бути таким: заходи адміністра-

тивного припинення, адміністративної відповідальності, адміністративно-запобіжні заходи, комплексні заходи адміністративного примусу та заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення [8, с. 483].

Українським законодавством, а саме статтею 42 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція під час виконання повноважень, уповноважена застосовувати такі заходи примусу:

- 1) фізичний вплив (сила);
- 2) застосування спеціальних засобів;
- 3) застосування вогнепальної зброї [1].

Зауважимо на тому, що зазначені заходи застосовуються лише у виключних випадках, це, як правило, невідкладні випадки, коли необхідно припинити протиправні дії, небезпечні для життя і здоров'я людей. Крім того, ці заходи застосовуються тоді, коли були використані і не дали бажаних результатів всі інші форми попереднього впливу на правопорушників.

Так, проаналізувавши Закон України «Про Національну поліцію», можемо зробити висновок, що законодавець чітко зумовлює, за яких причин і яким способом і послідовності правоохоронець може застосовувати заходи примусу.

Також звернемо увагу й на те, що поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невинуватим або неможливим [1].

Слід наголосити, що законодавством передбачені певні групи людей, до яких застосування фізичного впливу заборонено, крім випадків, коли ними вчинено груповий чи збройний напад. Це можуть бути жінки з явними ознаками вагітності, малолітні

особи, та особи з явними ознаками старості чи обмежених можливостей.

Щодо застосування поліцейським фізичної сили, то визначається вона статтею 44 визначеного Закону, а саме: «поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом» [1].

Застосування спеціальних засобів Національною поліцією України є серйозним видом втручання у життєдіяльність громадян із боку правоохоронних органів. Даний вид примусу передбачений статтею 45 Закону України «Про Національну поліцію», а саме поліцейський для забезпечення публічної безпеки і порядку застосовує спеціальні засоби: 1) кайданки та інші засоби обмеження рухомості; 2) гумові та пластикові кийки; 3) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; 4) засоби примусової зупинки транспорту застосовуються для примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського щодо зупинки транспортного засобу, або якщо дії водія транспортного засобу створюють загрозу життю чи здоров'ю людини; 5) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; 6) електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії; 7) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби; 8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвуквої дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу; 9) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби; 10) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії; 11) засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами; 12) служ-

бових собак; 13) службових коней [1]. Головною вимогою до поліцейського є розуміння правомірності під час застосування спеціальної техніки.

Законодавством України визначено, що застосування вогнепальної зброї є найсуворішим заходом примусу. Це можливо у разі попередження чи припинення протиправних дій.

Частиною 4 статті 46 визначено, що поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю:

1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;

2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;

3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;

4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

6) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського [1].

Підсумовуючи вищезазначене можемо сказати, що вищезазначені поліцейські заходи є примусовими через те, що вони чітко

направлені на особу, що вчиняє правопорушення, метою яких є припинення протиправного діяння через завдання особі певного фізичного впливу.

Висновки. Проаналізувавши наукові і законодавчі положення, зазначимо, що:

1. Позитивним моментом є те, що законодавством передбачено чіткі умови застосування поліцейських заходів примусу.

2. Особі, яка вчиняє протиправне діяння може бути завдана шкода працівником поліції лише в тій мірі, яка прямо пропорційна характеру небезпеки правопорядку.

3. Заходи фізичного впливу мають стримуючий, оборонний характер, що направлений на здійснення контролю за правопорушником та його діями.

4. Можна навести власне визначення спеціальних засобів як заходів поліцейського примусу – як сукупність предметів, приладів, спеціально призначених, виготовлених для захисту людей від ураження різними предметами, тимчасового обмеження чи пригнічення волі людини шляхом здійснення впливу на неї чи на предмети, що навколо неї, з чітким дотриманням правил застосування таких засобів.

5. Під примусовими поліцейськими заходами слід розуміти дії фізичного характеру, які направлені на особу правопорушника, для забезпечення публічного порядку та публічної безпеки в різних надзвичайних ситуаціях.

6. Примусові поліцейські заходи не містять у собі аспекту покарання особи, до якої вони застосовані, вони сприяють лише примусовому припиненню здійснення правопорушення.

Більш детально тематику даного статті ми будемо розглядати в наступних наших наукових дослідженнях.

Анотація

Актуальність статті полягає в тому, що в діяльності поліції щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб, боротьби з різними правопорушеннями важливе значення має використання надзвичайних, екстраординарних заходів адміністративного припинення або, іншими словами, заходів припинення спеціального призначення. Уявлення про них та чітка ж класифікація необхідна, перш за

все, для з'ясування сутності різноманітних заходів примусу, які застосовуються Національною поліцією України, усвідомлення мети цих заходів, їх правового потенціалу, співвідношення і взаємодії. Адже, проблема забезпечення дотримання прав людини є головною у діяльності правоохоронних органів. Забезпечення дотримання прав людини гарантується Конституцією України, а одним із головних інструментів у цьому процесі виступає Національна поліція, завданням якої є надання поліцейських послуг. У статті охарактеризовано питання застосування поліцейських заходів. Визначено, що поліцейські заходи класифікуються на превентивні та примусові. Шляхом аналізу Закону України «Про Національну поліцію» охарактеризовано зазначені види поліцейських заходів. Проаналізовано класифікаційний розподіл адміністративно-примусових заходів, що є результатом численних наукових досліджень. Сформульовано визначення примусових поліцейських заходів як дії фізичного характеру, що направлені на особу правопорушника, для забезпечення публічного порядку та публічної безпеки в різних надзвичайних ситуаціях. Класифіковано примусові поліцейські заходи на 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї. Зроблено висновок, що заходи фізичного впливу мають стримуючий, оборонний характер, що направлений на здійснення контролю за правопорушником та його діями. Під примусовими поліцейськими заходами слід розуміти дії фізичного характеру, які направлені на особу правопорушника, для забезпечення публічного порядку та публічної безпеки в різних надзвичайних ситуаціях. Примусові поліцейські заходи не містять у собі аспекту покарання особи, до якої вони застосовані, вони сприяють лише примусовому припиненню здійснення правопорушення.

Ключові слова: примус, поліцейські заходи, поліцейські заходи примусу, превентивні поліцейські заходи.

Komziuk M.A. Types of coercive police measures used by the national police of Ukraine Summary

The relevance of the article lies in the fact that the use of emergency, extraordinary measures of administrative suspension or, in other words, special suspension measures, is of great importance in the activities of the police to ensure public safety and order, protect the rights and legitimate interests of citizens and legal entities, fight against various offenses. An idea about them and a clear classification is necessary, first of all, to clarify the essence of various coercive measures used by the National Police of Ukraine, to understand the purpose of these measures, their legal potential, relationship and interaction. After all, the problem of ensuring the observance of human rights is the main one in the activity of law enforcement agencies. Ensuring the observance of human rights is guaranteed by the Constitution of Ukraine, and one of the main tools in this process is the National Police, whose task is to provide police services. The article describes the issue of the application of police measures. Defined. That police measures are classified as preventive and coercive. By analyzing the Law of Ukraine "On the National Police", the specified types of police measures were characterized. The classification distribution of administrative and coercive measures, which is the result of numerous scientific studies, is analyzed. The definition of coercive police measures is formulated as actions of a physical nature directed at the person of the offender to ensure public order and public safety in various emergency situations. Coercive police measures are classified into 1) physical influence (force); 2) use of special means; 3) use of firearms. It was concluded that the measures of physical influence have a deterrent, defensive nature, aimed at exercising control over the offender and his actions. Coercive police measures should be understood as actions of a physical nature directed at the person of the offender to

ensure public order and public safety in various emergency situations. Coercive police measures do not include the aspect of punishing the person to whom they are applied, they only contribute to the forcible cessation of the commission of an offense.

Key words: coercion, police measures, coercive police measures, preventive police measures.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 / № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст.379.
2. Глуховеря В. А. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції : навчальний посібник. Дніпро : ДДУВС, 2016. 364 с.
3. Адміністративна діяльність поліції України у питаннях та відповідях : навчальний посібник / під ред. О. М. Бандурки. Харків : ХНУВС, 2017. 243 с.
4. Дідик Н. І. Превентивні функції в діяльності патрульної поліції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. С. 188-194.
5. Костенко І. В., Білоусова К. В., Поліцейські заходи в Україні: види та застосування. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 2 (50) 2021. С. 134-137.
6. Іванникова В. В. Адміністративний примус: суть та визначення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2011. № 2. С. 190-197.
7. Забарний Г. Г. Адміністративне право України: посіб. для підготовки до іспитів. Київ : Паливода А.В., 2001. 194 с.
8. Мех Ю. В., Уварова М. В. Поліцейські заходи примусу та превентивні заходи: умови та особливості застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 482-485.
9. Братков С. І. Види поліцейських заходів, що застосовуються Національною поліцією України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» Серія: «Юридичні науки»*. 2017. № 2 (2). С. 18-21.